

Un aspect al morfosintaxei textelor religioase din secolul al XVI-lea: predicatul complex cu operator modal și aspectual

Luminița HOARȚĂ CĂRĂUȘU

Such concepts as capability, possibility, necessity and obligation are expressed, in Romanian, by the so-called „modal-auxiliary” verbs: a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea and a veni. These verbs have some specific characteristics.

It is generally accepted that the word TIME stands for the concept with which all mankind is familiar, divided into past, present and future. And, one must also underline that it is something independent of language. By TENSE we understand that correspondence between the form of the verb and our concept of time. ASPECT is the manner in which a verbal action is experienced or regarded. In Romanian, the „aspect-auxiliary” verbs are: a începe, a continua, a conțeni, a isprăvi, a înceta, a sfinși, a termina.

Problema predicatului complex în limba română a prilejuit numeroase discuții și controverse în literatura de specialitate românească, predicatul complex fiind „predicatul care, pe lângă componenta lui semantică, include cel puțin unul dintre operatorii modali de predicativitate”, structura predicatului complex fiind alcătuită din „operator modal / operator aspectual / operator copulativ / pasiv¹ + suport semantic” (GALR, 2005, 2: 235).

A. În *gramatica sincronică descriptivă de tip tradițional*, se consideră că, în structura predicatului complex intră un *verb semiauxiliar*² și un *verb de bază* (Dimitriu, 1992-1993: 198), numit și *verb principal* (Irimia, 1997: 165) sau *suport semantic* (GALR, 2005, 2: 235).

AI. Semiauxiliarele de modalitate

În GA (GA 1: 204), se afirmă că verbele de modalitate sînt „mijloace lexicale de redare a modalității dintre care unele se caracterizează și prin anumite trăsături gramaticale specifice”. Se consideră că verbele de modalitate sînt: *a putea, a trebui, a vrea, a fi, a avea și a veni*³, trăsăturile caracteristice ale verbelor de modalitate fiind următoarele:

¹ Referitor la construcția pasivă cu funcție sintactică de predicat complex, vezi Hoarță Cărăușu, 2010: 269-278.

² Vezi, în acest sens, Irimia, 1997: 162-168; Dimitriu, 1992-1993: 197-227; GALR, 2005, 2: 675.

³ Referitor la problema numărului de verbe semiauxiliare de modalitate, vezi Dimitriu, 1992-1993: 198.

a. Aceste verbe „constituie împreună cu alte verbe (la supin, la infinitiv sau la conjunctiv, sinonim cu infinitivul) un complex cu sens unitar la care participă în mod inegal cele două elemente. Semantic, rolul principal revine formei nominale sau conjunctivului; gramatical, rolul principal revine verbului cu sens modal, care poartă semnele predicativității, indică momentul, modalitatea acțiunii și, de cele mai multe ori, persoana (*Pot să-ți spun, trebuie să-ți spun* înseamnă „am posibilitatea să-ți spun (și mă folosesc de ea)”, „am datoria să-ți spun (și îmi îndeplinesc această datorie)”.

b. Verbele de modalitate „prezintă indici gramaticali specifici comuni pentru mai multe verbe sau proprii numai cîte unuia dintre ele”, o marcă gramaticală comună mai multor verbe de modalitate fiind „referirea verbului de modalitate la subiectul verbului pe care îl însoțește: (*Puteam să strigăm cît ne-ar fi luat gura*- GHICA)”.

c. Verbele de modalitate *a avea*, *a fi* și *a veni* „prezintă indici semantici specifici și anume schimbarea sensului inițial”, verbul *a fi* avînd sensul „de „a exista”, cînd este verb de sine stătător”, iar cînd este verb de modalitate, același verb „exprimă necesitatea, posibilitatea sau voința (*Dar ce era să le facă?* - CREANGĂ)”.

d. Spre deosebire de de verbele auxiliare, verbele de modalitate „prezintă mai multe posibilități de a intercala diverse cuvinte între ele și formele verbale următoare. De exemplu, între *a avea*, *a fi* sau *a trebui* cu rol de verbe de modalitate și verbele următoare pot fi introduse diverse părți de propoziție: *Eu am altă treabă de făcut* - CREANGĂ”⁴.

În GALR (GALR 2: 675), se consideră că verbele modale „au unele trăsături specifice, care pot conduce la considerarea lor drept *operatori* gramaticalizați (*semiauxiliare*), dar sînt destul de apropiate și de statutul de verbe lexicale pline”, secvența „verb operator modal + verb suport” constituind „o unitate semantico-sintactică (*predicat complex*)”. Se consideră că „sînt posibile și structuri cu mai mulți operatori modali ierarhizați sintactic (*Trebuie să poată să vină.*), sau cu operatori modali urmați de alte tipuri de operatori (aspectuali, copulativi sau pasivi) și de verbul suport semantic” (GALR 2: 675).

Verbele modale au fost clasificate în două categorii:

1. *A putea* și *a trebui*, care sînt „cele mai individualizate verbe modale”, caracterizate prin:

a. lipsa unei autonomii semantice și gramaticale: „verbul *a putea* în toate sensurile sale și *a trebui* în sensurile modale nu pot apărea fără un verb suport”;

b. fenomene de control: „verbul *a putea*, în construcție personală, controlează subiectul verbului suport (ca subiect neexprimat, obligatoriu identic cu subiectul verbului operator (*Maria poate să citească*). Verbul *a trebui* este impersonal, dar atunci cînd capătă, popular, morfeme de persoană, are cu necesitate același subiect cu al verbului suport: *Ei trebuiau să meargă*)” (GALR 2: 675);

c. particularități de construcție ale verbului *a putea*, fiind singurul „care admite curent construcția verbului suport la infinitiv fără *a*: *Poate veni*. (concurrentă cu construcția cu conjunctivul – *Poate să vină.*)”;

⁴ Vezi GA 1: 204-206.

d. particularități de construcție ale verbului *a trebui*: „acesta admite structuri în care este urmat de un participiu, rezultat din elipsa operatorului pasiv (*cartea trebuie citită*), sau, prin analogie, structuri cu supinul verbelor intransitive (*trebuie mers acasă*);

e. fenomene de re poziționare: „verbul *a trebui* admite curent avansarea subiectului verbului subordonat, plasarea acestuia la stînga sa – *El trebuie să doarmă*”;

f. absența pasivului la tranzitivul slab *a putea* și absența imperativului la *a putea* și *a trebui*, trăsături „determinate de factori semantici”;

g. în anumite contexte, verbul subordonat poate fi elidat, păstrîndu-se numai modalele „care permit recuperarea anaforică a semnificației: *Face întotdeauna ce poate / ce trebuie*. (= ce poate / trebuia [să facă])” (GALR 2: 676).

2. *A avea* și *a fi* care „au utilizări modale în anumite construcții cu supinul sau conjunctivul (*Mereu are de citit.*; *Asta e de scris pe copertă.*; *Dacă e să lucreze, lucrează.*), în care al doilea verb este obligatoriu și formează o unitate sintactico-semantică cu operatorul modal”, verbele *a avea* și *a fi* fiind „operatori modali într-un predicat complex” (GALR, 2: 677).

A2. Semiauxiliarele de aspect⁵

Cea de a doua grupă de verbe semiauxiliare este reprezentată de verbele semiauxiliare de aspect, care, din punct de vedere semantic, pot arăta „începutul, continuarea și sfîrșitul acțiunii” (Dimitriu, 1992-1993: 199)⁶.

Semiauxiliarele de aspect (numite și verbe de aspect sau aspectuale)⁷ sînt „unități lexicale a căror configurație semantică conține una dintre trăsăturile [*Incoativ*], [*Continuativ*] sau [*Terminativ*]”, alcătuiind „structuri prin care se redau diferite „segmente” (faze, etape) ale procesului și, la nivel semantic, realizează predicția enunțiativă” (GALR, 1: 457).

Se consideră că sînt „aspectuale propriu-zise”⁸ verbele: *a începe*, *a continua*, *a conțeni*, *a isprăvi*, *a înceta*, *a sfîrși*, *a termina*⁹, acest tip de verbe prezentînd „ca imperfectivă acțiunea verbului cu care intră în sintagma predicatului” (Irimia, 1997: 167).

În legătură cu forma flexionară a suportului semantic, în literatura de specialitate românească se consideră că numărul maxim de forme flexionare ale verbului principal susceptibile de a face parte din predicatul complex este *cinci*: *conjunctiv*, *prezumtiv*, *infinitiv*, *supin* și *participiu* (Iordan, Robu, 1978: 449).

B. În *lucrările de gramatică istorică, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 și 1640*, se consideră că „predicatul complex, format din verbe modale și de aspect și infinitiv este mai frecvent decît în limba actuală” (Frîncu 2009: 344).

1. Predicatul complex cu operator modal

⁵ În literatura de specialitate românească, se consideră că se poate vorbi și despre un al treilea tip de verbe semiauxiliare, și anume, *verbele semiauxiliare de temporalitate* (vezi Irimia, 1997 : 168).

⁶ Referitor la problema *categoriilor gramaticale a aspectului* în limba română, vezi (GALR, 2005, 1: 449-456).

⁷ Vezi, în acest sens, GALR, 2005, 1: 457.

⁸ Vezi, în acest sens, GALR, 2005, 1: 457.

⁹ Referitor la problema numărului de verbe semiauxiliare de aspect, vezi Dimitriu, 1992-1993: 199.

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semiauxiliare de modalitate poate avea următoarea structură:

a1. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la viitor I indicativ + verbul de bază la infinitiv prezent fără prepoziția morfem *a*:

„Derept amu grăesc voao. *nu veți avea a sfrăși* cetățile creștinilor, până va veni fiul omenesc.” (CT, p. 20);

a2. verbul semiauxiliar de modalitate *a avea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent cu prepoziția morfem *a*:

„Și mulți de nașterea lui bucura-se-vor. fi-va amu mare naintea Domnului. și vin și mălvăjie *să nu aibă a bea*.” (CT, p. 114);

b1. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

„Nu ve temereți de ceea ce ucig trupul, sufletul *nu pot ucide*.” (CT, p. 21); „Temeți-ve mai vrătos de cela ce *poate* sufletul și trupul *piearde* întru adînc.” (CT, p. 21); „Fața ceriului știți a judeca. e semnele vremiei aceștia *nu puteți ispiti*.” (CT, p. 36); „Cine *poate lăsa* pecatele, fără unul Dumnezeu.” (CT, p. 74); „Cum *poate* drac pre drac *goni*.” (CT, p. 77); „Și de va împărăția de ea-și împărți-se, *nu poate sta* împărăția aceea.” (CT, p. 77); „Că *pot* supt umbra lui, păsările ceriului *odihni*.” (CT, p. 79); „Is. zise lui. însă de *poți crede*, toată puterea a credinciosului.” (CT, p. 92); „Această rudă. cu nemică *nu poate eși*.” (CT, p. 92); „Și cînd veți vrea, *puteți* lor *face bine*.” (CT, p. 104); „Cine easte acesta ce grăiește hule. cine *poate lăsa* pecatele. fără unul Dumnezeu.” (CT, p. 126); „Au *poate orb* pre orb *duce*. nu vor cădea amîndoi în groapă.” (CT, p. 129);

b2. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

„Și aduș el la ucenicii tei și *nu putură* el *vindeca*.” (CT, p. 39); „Atunce mersără ucenicii cătră Is. zise lui. derep-ce noi *nu putum goni* el.” (CT, p. 39); „Și merse el în casă, ucenicii lui întrebără el însuși. că ce *nu putum goni* el.” (CT, p. 92); „Alții mîntueaște. pre eluși *nu putu mîntui*.” (CT, p. 109); „Și se mira că pesti el în beserecă. deca eși *nu putu grăi* cătră enșii.” (CT, p. 114);

b3. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la conjunctiv prezent:

„*Nu putu* nece de unul *să se vindece*.” (CT, p. 136);

b4. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la optativ-condițional prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

„Ruga el și în genuche căzu naintea lui și grăi lui că de-i vrea *putea-m-ai curăți*. (CT, p. 73);

b5. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la conjunctiv prezent:

„Că de aciea *nu putea* el a eavea în cetate *să între*.” (CT, p. 73); „Că *nu putea* ei nece pâine *să mănînce*.” (CT, p. 77);

b6. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

„Și aciea adunară-se mulți. că *nu putea încăpea* neci pre porți.” (CT, p. 74); „Și nece cu veriği niminea *nu-l putea lega*.” (CT, p. 80); „Și nimea *nu-l putea el munci*.” (CT, p. 80); „Vineră cătr-ensul muma și frații lui. și *nu putea grăi* cătră el drept nărodul.” (CT, p. 134);

b7. verbul semiauxiliar de modalitate *a putea* la conjunctiv prezent + verbul de bază la infinitiv prezent, fără prepoziția morfem *a*:

„Și de-aciea pilde multe grăiea lor cuventul. cît *să poată auzi*.” (CT, p. 79); „Și eară să fii tăcut, și *să nu poți grăi* pînă în ziua ce va fi acesta.” (CT, p. 114);

c1. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ viitor 1 + verbul de bază la infinitiv prezent:

„Și cui *va vrea* fiul *a descoperi*.” (CT, p. 24); „Cine *va vrea* întâiu *a fi*, să fie tuturora de apoi.” (CT, p. 93);

c2. verbul semiauxiliar de modalitate *a vrea* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

„Ce *vru a se întreba* în cuvinte cu robii lui.” (CT, p. 41);

d1. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la infinitiv prezent:

„Adecă ucenicii fac ce *nu se cade a face* sîmbăta.” (CT, p. 24); „Ce *nu i se cade* lui *a mînca* nece celora ce era cu nusul numai popilor unora.” (CT, p. 24); „Deci *cade-se* sîmbăta bine *a face*.” (CT, p. 25); „*Nu ți se cade* și ție *a milui* megieașul teu ca eu tine milui.” (CT, p. 42); „Că *se cade* fiul omenesc mult *a chinui*.” (CT, p. 90); „Că Ilie *cade-se a veni* înainte.” (CT, p. 91); „Întrebară el. să *se cade* bărbatul muearea *a-și lăsa*.” (CT, p. 94); „Ce adevver calea lu Dumnezeu înveți. *cade-se* dajde *a da* împeratului au nu.” (CT, p. 100); „Și a toate limbile *cade-se* nainte *a propovedui* Evanghelia.” (CT, p. 102); „Ce faceți, ce *nu se cade a face* sîmbăta.” (CT, p. 127); „Că *se cade* fiul omenesc mult *a chinui*.” (CT, p. 138);

d2. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ prezent + verbul de bază la conjunctiv prezent:

„De aciea începu Is. a spune ucenicilor lui, că *se cade* lui *să margă* în Ierusalim.” (CT, p. 37);

d3. verbul semiauxiliar de modalitate *a se cădea* (sinonim cu *a trebui*) la indicativ imperfect + verbul de bază la infinitiv prezent:

„Ce *nu i se cădea a mînca*, numai popilor.” (CT, p. 75); „Ce *nu i se cădea a mînca*, fără unui preut.” (CT, p. 127).

2. Predicatul complex cu operator aspectual

În *Tetravanghelul* lui Coresi, predicatul complex care include verbe semiauxiliare de aspect poate avea următoarea structură:

a2. verbul semiauxiliar de aspect *a începe* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la infinitiv prezent:

„Începură *a zmulge* spice și *a mînca*.” (CT, p. 24); „Și începu *a se afunda*, strigă grăi doamne mîntuește-me, și acie tînce mîna Is. luo el și grăi lui puțină credință derep-ce te spăreși.” (CT, p. 33); „De aciea începu Is. *a spune*, ucenicilor lui, că se cade lui să margă în ierusalim.” (CT, p. 37); „Începu *a propovedui* mult,” (CT, p. 73); „Și începură ucenicii lui cale *a face*.” (CT, p. 75); „Și începură *a ruga* el, să trecă de hotarăle lor.” (CT, p. 81); „Începu în gloate *a învăța*.” (CT, p. 82); „Și începu ei *a tremite* doi cîte doi, și dede lor

despus pre duhure necurate.” (CT, p. 83); „În vremea aceea eșiră fariseii *începură a se întreba* cu Is. căuta de la el semne de în ceriu.” (CT, p. 89); „Și nu-și sfii cuventul grăi. și luo pre el Petru. *începu a apăra* lui.” (CT, p. 90); „Toate amu puterile sînt de la Dumnezeu. *începu* Petru *a grăi* lui.” (CT, p. 95); „În vremea aceea luo Is. doi-spre-zece ucenici. *începu* lor *a grăi* ce vrea lui să fie.” (CT, p. 96); „Și auzi că Is. nazareninul easte *începu a striga* și grăiea.” (CT, p. 97); „Și merse Is. în beserecă *începu a goni* vînzătorii și cumpărătorii de în beserecă.” (CT, p. 98); „Nece eu grăesc voao cu acui putere acestea tac. și *începu* lor în pildă *a grăi*.” (CT, p. 99); „Respunse lor *începu a grăi*, păziți-ve să nu cine-va voi să înșale.” (CT, p. 102); „Mănîncă cu noi. ei *începură a se întrista* și *a grăi* lui.” (verbul *a începe* este neexprimat) (CT, p. 105); „Și *începură a săruta* el și *a grăi*. (verbul *a începe* este neexprimat). (CT, p. 109); „După aceea amu mulți *începură a face* poveste.” (CT, p. 113); „Și nu *începerei a grăi* întru voi.” (CT, p. 120); „Șezu. și toți de în beserecă ochii le era căuta pr-ensul. *începu a grăi* cătr-enșii.” (CT, p. 123); „Și *începură a cugeta* cărtularii și fariseii grăiră.” (CT, p. 125-126); „Și *începu a grăi*. și-l dede el mumă-niei lui, luară frică toți.” (CT, p. 131); „*Începu a uda* picioarele lui cu lacrăme.” (CT, p. 132); „Zioa *începu a se pleca*” (CT, p. 138);

a2. verbul semiauxiliar de aspect *a înceta* la indicativ perfect simplu + verbul de bază la gerunziu:

„Sărutătură nu-mi dedeși. aceasta de cînd am întrat. *nu înceta* sărutiîndu-mi picioarele.” (CT, p. 133).

Concluzii

Lucrarea de față ia în discuție problema predicatului complex cu operator modal și aspectual, din perspectiva gramaticii **sincronice descriptive de tip tradițional** și din cea a **gramaticii istorice, cu referire specială la morfosintaxa limbii române dintre 1521 și 1640**.

Izvoare

Coresi 1989, *Tetravanghelul*, București, ediția Gherasim Timuș Piteșteanu

Bibliografie

Dimitriu, Corneliu, 1992-1993, *Există predicat verbal compus în limba română?*, în *Anuar de Lingvistică și Istorie literară*, Tomul XXXIII, A, Editura Academiei Române, București.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi*, Casa Editorială Demiurg, Iași.

GA, 1966: *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, București

GALR, 2005: *Gramatica limbii române*, Editura Academiei, București, vol 1, 2

Hoartă Cărăușu, Luminița, 2010, *Un aspect al morfosintaxei textelor religioase din secolul al XVI-lea: construcția pasivă*, în *Text și discurs religios*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 269-278

Jordan, Iorgu, Robu, Vladimir, *Limba română contemporană*, 1978, Editura didactică și pedagogică, București

Irimia, Dumitru, 1997, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași